

На правах рукопису

ПАРАФІЙНИК НАДІЯ ІВАНІВНА

**АКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕЛІГІЇ ТА АТЕЇЗМУ,
ЇХ РОЛЬ У СВІТОГЛЯДНОМУ СТАНОВЛЕННІ
М О Л О Д І**

09.00.11 — Соціальна філософія

**Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук**

Дисертацією є рукопис

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00778084 (Y)

Робота виконана в Київському університеті ім.Тараса Шевченка

Науковий керівник - Калінін Юрій Анатолійович,
доктор філософських наук, професор.

Офіційні опоненти: Загороднюк Валерій Петрович,
доктор філософських наук.

Рибачук Микола Філімонович,
доктор філософських наук, професор.

Провідна організація - Харківський політехнічний університет

Захист відбудеться " 24 " квітня 1995 року на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 01.01.04 при Київському університеті ім. Тараса Шевченка за адресою: 252017, м. Київ-17, вул. Володимирська, 60, ауд. 328.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Київського університету ім. Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 58).

Автореферат розіслано " 19 " березня 1995 року.

Вчений секретар
спеціалізованої
вченої ради, професор

М.С.Стефанік

Скрипка П.І.
ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Побудова незалежної демократичної правової держави України неможлива без підняття економіки, відродження та розвитку національної духовної культури.

Вирішення цих питань потребує об'єктивного відтворення історії України, позбавленого від фальсифікацій та ідеологічних нашарувань, у тому числі об'єктивної оцінки ролі релігії та церкви у розвитку державності, духовної культури.

Гуманізація суспільства, утвердження пріоритету загальнолюдських цінностей загострюють інтерес до проблеми людини, її духовного світу, ціннісних орієнтацій, що передбачає і дослідження аксіологічних аспектів релігії та атеїзму, їх ролі у гуманізації суспільних відносин.

Успішна побудова суверенної держави у значній мірі залежить від інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу в інтересах національного і культурного відродження.

Переорієнтація суспільства на загальнолюдські цінності, призвела до змін у суспільній свідомості щодо релігії та атеїзму як елементів духовної культури, їх ролі у формуванні ціннісних орієнтацій і громадянської позиції підростаючого покоління. Суспільна думка позбавилася від однобічної і однолінійної оцінки релігії як негативного явища, якому немає місця у нашому суспільстві. Стало очевидним, що протиставлення атеїзму і релігії як центрального питання духовного життя суспільства не має під собою підстав.

Серед процесів, що визначають нову якість духовного життя суспільства, значне місце посідають зміни у відносинах між державою та релігійними організаціями, здійснення реалістичної

політики щодо всіх конфесій, налагодження з ними тісного співробітництва у вирішенні цілої низки питань: захисту навколишнього середовища, національного відродження, милосердя.

Нові реалії зруйнували попередні стереотипи і догми, які існували у суспільстві, не тільки відносно релігії, а й атеїзму. Атеїзм, позбавлений своїх претензій на монополію у світогляді суспільства, відмовляється від бюрократичного, партійного нашарування. Однак в умовах, коли громадська думка стала прихильною до релігії, існує тенденція механічного перенесення негативних характеристик, які раніше надавалися релігії, на атеїзм. Це призводить до того, що молоді люди пов'язують з ним деформації у суспільстві, висловлюють думки про його непотрібність і навіть шкідливість.

Разом з тим перегляд взаємовідносин між релігією та атеїзмом не виключає між ними наявних світоглядних відмінностей, які розуміються як чесне співставлення духовних ідеалів і цінностей, передбачає діалог атеїзму та релігії з метою гуманізації духовного світу особи.

Побудова правової держави потребує здійснення проголошеного раніше права на свободу совісті, яке порушувалось, як показує критичне осмислення минулого, в умовах культу особи та командно-адміністративної системи. Реалізація свободи совісті полягає у вирішенні проблеми гуманізації суспільних відносин при поєднанні зусиль релігійних громад та громадських організацій, моральному вихованні особистості, подоланні нетерпимого ставлення віруючих одних конфесій, церков до послідовників інших, співробітництва віруючих і невіруючих у вирішенні питань національно-державного та духовно-культурного відродження України.

Природним станом демократичного суспільства є світо-

глядний плюралізм, який дозволяє реалізуватися усім існуючим у культурі світоглядним тенденціям, виключаючи претензію на монополію будь-якої з них.

Зрозуміло, що процеси, які відбуваються у суспільстві, зміни у розумінні суті і змісту атеїзму, ролі релігії у розвитку суспільства, не можуть не вплинути на ставлення молоді до них, яке завжди формується у конкретних історичних умовах. Об'єктивна оцінка нинішнього стану світоглядної переконаності юнаків та дівчат з необхідністю вимагає, на наш погляд, аналізу їх ставлення до релігії та атеїзму на попередніх історичних етапах.

Такий підхід дозволяє з позиції філософського розуміння єдності об'єктивних протилежностей «виникнення і переходу», виявити спадкоємність (збереження, відтворення) і заперечення (подолання, зміни) у ставленні молоді як до релігії, так і до атеїзму. Вивчення ставлення сучасної молоді до атеїзму і релігії передбачає аналіз історичного досвіду (з усіма досягненнями і прорахунками) у формуванні поглядів юнаків та дівчат на ці явища духовного життя, а також розгляд тих складних процесів, що відбуваються у політичному та духовному житті України та ролі релігійних організацій у їх вирішенні.

Дослідження аксіологічних аспектів релігії та атеїзму у світоглядних орієнтаціях молоді у загально-теоретичному плані є необхідною умовою пошуку тих духовних засад, які допоможуть Україні ввійти до світової цивілізації, усунути моральні деформації, які мали місце у суспільстві.

Ступінь розробки проблеми. Великий інтерес з точки зору вивчення даної проблеми мають праці П.В. Алексєєва, Р.О. Арцишевського, М.Г. Ашманіса, В.С. Буянова, П.В. Загороднюка, В.С. Овчиннікова, В.Ф. Черноволенко, В.І. Шинкарука та інших, в яких розглядаються проблеми розвитку та структури свідомості,

місце світогляду в ній.

В роботах С.Ф. Анісімова, М.Є. Афанасєва, В.С. Бакірова, В.С. Давидовича, М.В. Дьоміна, О.Г. Дробницького, О.Г. Здравомислова, М.С. Нарського, В.П. Тугаринова досліджується сутність цінностей, їх роль у житті людини, проблеми вибору ціннісних орієнтацій.

Роль атеїзму у світоглядному становленні молоді аналізується в роботах А.А. Алімбаєва, С.М. Алексєєва, Є.К. Арнаута, В.К. Арсенкіна, В.І. Гараджі, І.А. Галицької, Ю.С. Гурова, М.Ф. Калашнікова, Ю.А. Калініна, П.К. Курочкіна, М.Ф. Рибачука, В.Г. Тащука, Е.Г. Філімонова, А.М. Чернія.

Особливості ставлення до релігії та атеїзму окремих категорій молоді (учнів загальноосвітніх шкіл, ПТУ, студентської, робітничої та сільської) розглядаються в ряді праць. А.І. Баїнов, А.І. Будов, А.В. Іванченко та інші аналізують ставлення учнів шкіл і ПТУ до проблем релігії та атеїзму, розглядають особливості їх атеїстичного виховання.

В.А. Брянов, А.М. Колодний, В.П. Курілко, Б.О. Лобовик М.Я. Ленсу та інші досліджують значення різних видів виховання у становленні атеїстичних переконань студентської молоді.

Окремі аспекти ставлення робітничої молоді до релігії та атеїзму вивчалися А.А. Алімбаєвим, Д.П. Аптекманом, Ю.С. Гуровим, М.Ф. Дубовенко, П.Г. Зіменко, А.С. Степановим, М.К. Тепляковим.

Ставлення до релігії та атеїзму сільської молоді висвітлене в роботах Є.В. Гріки, Л.А. Зубенко, А.М. Чернія та інших.

Аналіз релігійної свідомості, як форми суспільної свідомості, її структури, елементів даних в роботах Є.К. Дулумана, Б.О. Лобовика, О.С. Оніщенко, В.К. Танчера, Д.М. Угриновича, І.М. Яблокова.

Відмічаючи значення результатів, отриманих вченими при

вивченні окремих аспектів даної проблеми, потрібно врахувати, що їх дослідження виконували певне ідеологічне замовлення. Принцип класового, партійного підходу, який довгі роки існував в атеїстичному вихованні молоді, обумовлював негативне ставлення даних авторів до релігії, вимагав формування у всіх молодих людей науково-матеріалістичного світогляду, атеїстичних переконань без врахування можливих змін у громадській думці щодо релігії.

Аксіологічний аспект атеїзму досліджувався під кутом зору необхідності подолання релігії. Зрозуміло, що при такому підході, аксіологія релігії, її місце у гуманізації суспільних відносин, моральному вихованні особи в радянській літературі не розроблялася. Атеїзм та релігія розглядалися виключно як протилежні типи світогляду.

В останній час з'явилися праці, автори котрих переусвідомлюють взаємовідносини між атеїзмом та релігією, долають однобічну оцінку ролі релігії у розвитку суспільства. Можна відмітити роботи В.І.Гараджі, А.М.Колодного, Б.О.Лобовика, Л.П.Митрохіна, О.С.Оніщенко, Д.Є.Фурмана. Але і вони не вичерпують усіх проблем, пов'язаних зі змінами у ставленні молоді до релігії та атеїзму у сучасних умовах, їх ролі у гуманізації суспільних відносин, формуванні моральних засад особи.

Актуальність проблеми та її недостатня теоретична розробленість і обумовили вибір автором даної теми.

Мета дисертаційного дослідження. Враховуючи, що молодь являє собою багаточисленну групу у складі населення України, від того, якою вона буде, у значній мірі залежать темпи виходу України із кризового стану, її входження до світової цивілізації, ми ставимо своєю метою дослідити особливості світоглядного становлення молодих людей у сучасних умовах, їх ставлення до атеїзму та релігії, встановити місце останніх у формуванні ціннісних орієнта-

цій, громадянської позиції підростаючого покоління.

Для досягнення поставленої мети зналагодилося вирішити наступні дослідницькі завдання:

-уточнити, хто входить до складу «молоді» на території України, які соціально-психологічні характеристики їй притаманні, як вони впливають на її світоглядне становлення, ціннісні орієнтації, яку роль відіграють цінності релігії або атеїзму у їх житті, та чим обумовлений їх вибір;

-визначити основні періоди у формуванні ставлення молоді до релігії та атеїзму, виходячи з аксіології останніх у суспільстві та співвідношення їх між собою;

-здійснити порівняльний аналіз ставлення молоді до проблем атеїзму та релігії за позначені періоди, розкрити основні тенденції, які діють на кожному з них;

-дослідити, чим обумовлюється зміна ставлення молоді до атеїзму та релігії у сучасних умовах, який вплив мають аксіологічні аспекти останніх на духовне життя суспільства та особи;

-виявити основні теоретико-методологічні засади світоглядного становлення молоді в умовах гуманізації суспільних відносин, просування суспільства до істинної цивілізованості.

Дослідження виконано на кафедрі релігієзнавства Київського університету ім. Тараса Шевченка.

Теоретико-методологічну основу роботи становлять положення психологів, соціологів, філософів про особливості соціально-психологічного та світоглядного становлення особистості молодої людини. Слід відзначити праці В.І.Бестужева-Лади, В.М. Боряза, А.С.Виготського, С.М.Ікониікової, І.С.Кона, В.Т. Лісовського, західних вчених М.Мід, А.Фойєра. При вивченні суб'єктивного світу молоді, її ставлення до атеїзму та релігії автор виходив із принципів конкретно-історичного підходу.

В роботі також використовуються загальні методи, а саме, сходження від абстрактного до конкретного, від простого до складного, єдності історичного та логічного, аналізу і синтезу, якісного та кількісного підходів до досліджуваних процесів та явищ.

Емпіричну базу дослідження аксіологічних аспектів релігії та атеїзму у світоглядному становленні молоді складають результати соціологічних досліджень, які проводилися у різних регіонах України і є у друку, а також дослідження кафедри релігієзнавства Київського університету за участю автора у Київській та Хмельницькій областях, дані статистичних збірників.

Новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що в ньому обґрунтовується необхідність аксіологічного підходу до релігії та атеїзму при визначенні їх місця у духовному житті суспільства, окремої людини та ролі у становленні гуманістичних цінностей. На основі конкретно-історичного підходу, філософсько-соціологічного аналізу розкриваються основні тенденції та механізми формування ставлення молоді до релігії та атеїзму.

Автором у процесі виконання дисертаційного дослідження отримані такі результати, які мають наукову новизну:

1. Ціннісні орієнтації молоді, в тому числі орієнтація на релігію або атеїзм, є детермінованими зовні (історично, соціально-економічними системами) та внутрішньо (психологічно, підсвідомо).

2. Виходячи з аксіології релігії та атеїзму, їх співвідношення у духовному житті суспільства, у післяжовтневий період у формуванні ставлення молоді до атеїзму та релігії виділяються три відносно великі періоди: перший - 20-40 роки (орієнтація на аксіологію атеїзму при домінуючій ролі релігії у духовному житті суспільства); другий - 50 до середини 80 років (панування аксіології атеїзму і його домінуюча роль); третій - починаючи з середини 80

років і до тепер (зміна співвідношення між атеїзмом та релігією на користь останньої, орієнтація на цінність як релігії, так і атеїзму при утвердженні у громадській думці переважаючої ролі аксіології релігії).

3. Зміна ставлення молоді до релігії та атеїзму на сучасному етапі розвитку суспільства обумовлена:

а) змінами у соціально-економічному, політичному та духовному житті суспільства. Демократизація і гуманізація суспільних відносин, просування до істинної цивілізованості вимагають орієнтації на гуманістичні, загальнолюдські цінності у формуванні яких важливу роль відіграє релігія;

б) руйнуванням існуючих у суспільстві норм і цінностей, що призвело до пошуку альтернативних, тому такими цінностями для деяких молодих людей стали релігійні, оскільки релігія була єдиною альтернативною ідеологією, яка існувала поряд з комуністичною, тому рух до неї є закономірним процесом;

в) станом атеїстичної теорії, якій була притаманна абсолютизація «теоретичної і практичної» цінності атеїзму, що призвело до її догматизації, авторитаризму, нетерпимості до критики, необ'єктивності, самовпевненості, спрощеності, це викликало однолінійну оцінку релігії як негативного явища, претензію на світоглядну монополію, відрив від світового розвитку ідей вільнодумства та атеїзму, розрив між теорією і практикою, що в свою чергу сприяло негативній оцінці молоддю «державного», «біюрократичного», «партійного» атеїзму;

г) інтенсивною ідеологізацією усіх сфер і етапів життєдіяльності молодих людей, яка полягала у нав'язуванні їм атеїстичних поглядів, які втратили свою гуманістичну цінність в умовах тоталітарної держави;

д) порушеннями принципів закону про свободу совісті, що

було неминуче в умовах командно-адміністративної системи, що виявилось у застосуванні адміністративних методів у розповсюдженні атеїстичних ідей та подоланні релігії;

е) діяльністю релігійних громад, які знайшли своє місце у суспільстві, шляхом модернізації своїх віровчень з урахуванням специфіки молодіжної свідомості, труднощів та особливостей процесу соціалізації молоді;

ж) інтернаціоналізацією суспільного життя, зближенням з культурними традиціями інших народів, у тому числі і релігійними, процесами національного відродження, які викликали інтерес до релігії та церкви, їх ролі у становленні державності, розвитку духовної культури в минулому, вирішенні питань духовно-культурного, національного та державного відродження у сучасних умовах.

4. Просування України до істинної цивілізованості і культури неможливе без опори на дійсно гуманістичні цінності, оскільки вони відносяться до тих структурних величин, які впливають на характер соціальної діяльності, мету, напрям і темпи історичного розвитку у формуванні яких важлива роль належить релігії та атеїзму.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає у тому, що його основні положення та висновки можуть бути використані при викладанні курсів "Філософія" та "Релігієзнавство" у вищих учбових закладах, у просвітницькій діяльності. Сoderжані результати збагачують знання про аксіологічні аспекти релігії та атеїзму, їх роль у духовному житті суспільства та окремої особи.

Розроблені у дисертаційному дослідженні положення мають певне значення для більш глибокого розуміння проблем світоглядного становлення підрастаючого покоління, для подаль-

шого вивчення ставлення молоді до релігії та атеїзму, ролі останніх у формуванні її ціннісних орієнтацій та громадянської позиції, для переусвідомлення взаємовідносин між релігією та атеїзмом як елементів духовної культури, переорієнтацією суспільного пізнання і суспільної думки щодо них, для аналізу сучасної релігійної ситуації на території України.

Апробація роботи. Основний зміст дисертації автор використовував при читанні лекційних курсів: «Філософія», «Релігієзнавство», «Українська та зарубіжна культура» в Українській фармацевтичній академії. Окремі положення дисертаційного дослідження висвітлювались у виступах на наукових конференціях, семінарах. Зокрема, на республіканській науково-практичній конференції: «Світоглядне значення суспільного та медичного вивчення людської діяльності» (Київ, жовтень, 1984 р.), на республіканській науково-практичній конференції «Соціальна та творча активність молоді у сучасному світі» (Київ, грудень, 1987 р.), на науково-практичній конференції «Нове мислення і формування духовного світу студентської молоді у сучасному світі» (Львів, жовтень, 1988 р.), на міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми федерації і вищої школи» (Харків, квітень, 1991 р.), на людинознавчих філософських читаннях «Гуманізм, культура, людина» (Дрогобич, жовтень, 1992 р.), на науково-практичній конференції «Молодь в посттоталітарному суспільстві: український варіант» (Харків, квітень, 1993 р.), науково-практичній конференції «Суспільна злагода як чинник відродження України» (Київ, червень, 1993 р.), науково-практичній конференції «Формування загальнолюдських ціннісних орієнтацій, соціального і гуманістичного мислення у студентів у позанавчальний час» (Одеса, вересень, 1993 р.), на II харківських сковородинівських читаннях «Національна філософія, сучасне, минуле та перспективи»

(Харків, жовтень, 1994 р.).

З повідомленнями, що розкривають окремі положення дослідження автор виступала також на інших конференціях у Києві, Харкові, в Уфі.

Результати дослідження докладалися на наукових семінарах кафедри релігієзнавства Київського університету ім. Тараса Шевченка та кафедри суспільних наук Української фармацевтичної академії.

Структура дисертації і послідовність викладення матеріалу обумовлені логікою дослідження даної проблеми, а також метою і характером завдань. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, аналізується ступінь наукової розробки, необхідність подальшого теоретичного аналізу, формулюється мета та завдання дослідження, визначаються теоретична і методологічна основа дисертації, наукова новизна, теоретичне і практичне значення результатів, одержаних в даній роботі.

В першому розділі «Методологічні засади дослідження аксіологічних аспектів релігії та атеїзму. Їх ролі в світоглядному становленні молоді» розглядаються та уточнюються такі поняття: «молодь», «формування», «соціалізація», «виховання», «самовиховання», «цінності», «оцінка», розкривається роль релігії та атеїзму в формуванні світоглядних переконань молоді.

Автор відзначає, що у вітчизняній та зарубіжній філософській літературі існують різні підходи до визначення і вивчення молоді, аналізує деякі з них. Дисертант розглядає молодь як соціально-

демографічну групу, яка на території України включає молодих людей у віці від 15 до 28 років, звертає увагу, що її вікові межі, місце і роль у суспільстві, функції і види діяльності, світоглядні переконання, ставлення до релігії та атеїзму мають конкретно-історичний характер.

В молодіжний період закладаються основи світогляду. Світогляд своєрідна інтегративна цілісність знання і цінностей, розуму і почуттів, інтелекту і дій, критичного сумніву і свідомої переконаності. До його складу входять філософські, соціально-політичні, наукові, правові, економічні, моральні, релігійні чи атеїстичні та інші погляди. Через світогляд відбувається усвідомлення і прийняття до внутрішнього світу особи ідеалів та основних цінностей суспільства. Він має внутрішньо особистий характер. Його не можна отримати в готовому вигляді.

Автор відмічає, що процес формування включає в себе всі природні та суспільні фактори, які безпосередньо або опосередковано впливають на становлення та розвиток особи, соціалізація частина процесу формування. Виховання- цілеспрямований вплив суспільства на особистість з метою прищеплення їй певних якостей і властивостей, формування системи установок, мотиваційної культури особи. Самовиховання- важливий внутрішній резерв удосконалення особистості, діяльність суб'єкту спрямована на зміну самого себе згідно з поставленою метою, ідеалами, переконаннями.

В умовах командно-адміністративної системи державна система виховання молоді включала ідейно-політичне, патріотичне, трудове, моральне, атеїстичне та інші види виховання, охоплювала всі сфери життєдіяльності юнаків та дівчат. Основним її завданням було формування науково-матеріалістичного світогляду, подолання релігії. Альтернативою науково-матеріалістичному вихованню

було релігійне, організатором і виконавцем якого виступали релігійні організації, важливе місце у відтворенні релігійності серед молоді належало релігійній сім'ї. Релігійне виховання передбачало не тільки утвердження в людях віри в бога як абсолютну цінність, а й ставило завдання піднести моральний потенціал держави, окремої людини.

Розмежування понять «виховання» і «формування» дає можливість зрозуміти, чому в умовах, коли державна система виховання носила науково-матеріалістичний характер, серед віруючих були молоді люди вихідці не із релігійних сімей і навпаки, коли молоді віруючі із релігійних сімей поривали з релігією.

Дисертант звертає увагу на різні підходи до розуміння спадкоємності поколінь у вітчизняній та зарубіжній філософії. Зупиняючись на аналізі теорії М.Мід, в якій виділяються три типи передачі культури в залежності від темпів суспільного розвитку (постфігуративний, конфігуративний та префігуративний), автор відмічає, що третій тип передачі культури характерний для сучасного суспільства з його глобальними проблемами, науково-технічним прогресом, коли цінності старшого покоління можуть навіть здійснювати деструктивний характер.

В основі системи виховання лежать цінності. Цінність розглядається в дисертації, з одного боку, як корисна чи заперечна значимість якого-небудь об'єкту на відміну від його буття, а з іншого боку - оціночна, нормативна сторона явища суспільної свідомості (норми, настанови, заборони).

Автор аналізує існуючі класифікації цінностей, відзначає, що атеїзм та релігія належать до культурних цінностей суспільства, впливають на формування інших, в першу чергу базових, якими є загальнолюдські цінності.

Суб'єктивною формою буття цінності є оцінка, яка фіксує

значимість речей для людини, відображає не тільки властивості об'єкту пізнання, а й властивості самого суб'єкту, полягає у порівнянні вагомих об'єктів, їх соціальних властивостей відповідно до мети і потреб.

В дисертації відмічається, що оцінку пов'язують:

-з актуальністю того, що оцінюється ;

-зі ставленням того, хто оцінює, до суб'єкту чи об'єкту, що оцінюється;

-з установленням кількісної визначеності ступеня вираження.

Автор приходять до висновку, що зміни у ставленні суспільства і молоді до атеїзму та релігії, визнання їх аксіології, слід розглядати в проєкціонуванні на дійсність соціальних і культурних потреб, цілей, бажань, притаманних певним групам, національним і етнічним спільностям, державі в цілому.

На формування світогляду молоді, її ставлення до релігії та атеїзму впливають і психологічні особливості (схильність до активного засвоєння нових знань, недостатній життєвий досвід та інші).

Розглядаючи ставлення молоді до духовних цінностей, у тому числі до релігії та атеїзму, дисертант виділяє такі типи поведінки: активне ставлення, конформістське ставлення, незгода з існуючою системою, активна протидія ціннісній системі.

В роботі наголошується, що світоглядні відмінності між релігією та атеїзмом, які довгий час абсолютизувалися, їх ідейне протистояння не виключають точок дотику між ними, як різновидами гуманістичної свідомості. Релігія, як складне соціокультурне явище, включає у себе певні культурні цінності, загальнолюдські норми моралі. До суспільних цінностей належать ті, які найбільш сприяють суспільному прогресу, розвитку особи.

Просування України до істинної цивілізованості і культури неможливе без формування дійсно гуманістичних цінностей, в формуванні яких певне місце посідає релігія.

Молодь як найбільш динамічна група суспільства є чутливим індикатором тих змін, які відбуваються у суспільстві, що знаходить відображення в її світоглядних переконаннях, ціннісних орієнтаціях, в тому числі у ставленні до атеїзму та релігії, визнанні їх аксіології у розвитку суспільства та окремої особи.

Другий розділ дисертації - «Конкретно-історичний аналіз ціннісного ставлення молоді до атеїзму та релігії» присвячений філософсько-соціологічному та конкретно-історичному аналізу формування ставлення молоді до атеїзму та релігії, визначення їх аксіології у духовному житті суспільства.

В дисертації зазначається, що в релігієзнавчій літературі ставлення молоді до атеїзму та релігії розглядалося згідно з етапами становлення атеїзму, які виділялися у відповідності з соціально-економічним розвитком країни, утвердженням аксіології атеїзму у духовному житті суспільства, без урахування можливих змін у громадській думці щодо релігії.

Автор пропонує виділяти три достатньо великі періоди у формуванні поглядів молоді на атеїзм та релігію, враховуючи аксіологію останніх та їх співвідношення у духовному житті суспільства:

перший - визнання аксіології атеїзму за домінуючої ролі релігії у суспільстві (1920-1940 рр.);

другий - утвердження аксіології атеїзму, його домінуюча роль у суспільстві (50- середина 80 рр.);

третій - визнання аксіології релігії та атеїзму, повернення суспільства до релігії (починаючи з середини 80-х р. і до тепер).

Дисертант відзначає, що протягом цього періоду
Литом В. Стефанівка
АН України

відбувається рух від релігійності до нерелігійності, у суспільній та індивідуальній свідомості утверджується аксіологія атеїзму, за домінуючої ролі релігії у духовному житті, формується однолінійна оцінка релігії тільки як негативного явища. У формах і методах антирелігійного виховання молоді затверджується «войовничий підхід» до релігії, що призводить до порушення принципів свободи совісті, адміністративних заходів у подоланні релігії, які переносяться на її послідовників. Атеїзм включається до ідеологічної роботи партії, антирелігійне виховання стає складовою частиною партійної діяльності, для утвердження атеїзму активно використовуються громадські і державні організації, закладаються підвалини «державного», «партійного» атеїзму.

В другому періоді діє єдина система атеїстичного виховання молоді, яка охоплює всі етапи і сфери життєдіяльності юнаків та дівчат, нав'язує їм ідеї атеїзму, які втратили свою гуманістичну сутність в умовах тоталітарної держави. Упроваджується думка, що в духовному житті суспільства панує науково-матеріалістичний світогляд, абсолютна аксіологія атеїзму, ставиться завдання зробити кожную молоду людину свідомим і послідовним атеїстом і тим самим забезпечити перетворення країни із суспільства масового атеїзму у суспільство всезагального, стверджується, що поняття «релігія» та «молодь» несумісні. У подоланні релігії домінують адміністративні методи «державного атеїзму», мають місце порушення принципів свободи совісті; атеїзм віддаляється від світових ідей розвитку вільнодумства, стає несприйнятливим до критики з боку оponentів.

Третій період у ставленні молоді до релігії та атеїзму починається з середини 80-х років до тепер і пов'язаний з руйнуванням тоталітарної держави, командно-адміністративної системи, розпадом СРСР, відмовою від ідей комунізму.

Результати соціологічних досліджень серед молоді, отримані кафедрою релігієзнавства Київського університету ім. Тараса Шевченка у Хмельницькій і Київській областях, свідчать про зростання зацікавленості юнаків та дівчат щодо релігії, зміщення акцентів у її оцінці у позитивну сторону, збільшення кількості осіб, що приймають участь у релігійних обрядах, спад атеїстичних переконань.

У дисертації відзначається, що зміна у ставленні молоді до атеїзму і релігії, переоцінка їх аксіології у суспільному та особистому розвитку має різні причини - як об'єктивні, так і суб'єктивні.

Автор звертає увагу на те, що кризові процеси в економіці, духовне збідніння, падіння моралі, втрата ідеалів, які є основою існування особистості молоді людини, призводять до відчуття загальної невдоволеності життям, пошуку різноманітних виходів з існуючої ситуації. Релігія була єдиною альтернативою комуністичній ідеології, тому рух до неї, як до чогось сталого, є закономірний процес.

З ліквідацією тоталітарної держави вибудована раніше система атеїстичного виховання припинила своє існування. Релігійне виховання внаслідок цього не тільки не зазнало втрат, а й зміцнило свої засади, розширило, укріпило матеріальну базу (зросла кількість релігійних громад і духовних навчальних закладів, братств, недільних шкіл), набули поширення нові релігійні напрямки: іслам, буддизм, неорелігії.

В цій ситуації молоді люди почали отримувати односторонню уяву про атеїзм, тільки з точки зору його негативної ролі у розвитку суспільства. Дійсно, атеїзм, який існував у країні, був догматичним, авторитарним, використовував адміністративні методи подолання релігії, мав монополію на формування світоглядних переконань у суспільстві, втратив свою гуманістичну сутність.

Абсолютизація «теоретичної і практичної» цінності атеїзму призводила до протиставлення "хороших" атеїстів та "поганих" віруючих, сприяла односторонньому розумінню співвідношення соціальної активності і атеїстичних переконань.

Атеїстична пропаганда мала державний характер, що призводило до порушення принципів свободи совісті, до втручання у внутрішній світ віруючої людини, а часом - до переслідування за релігійні переконання. Існування «державного атеїзму» сприяло зростанню конформізму у молодіжному середовищі відносно атеїзму, коли частина юнаків та дівчат, бажаючи бути як всі, заявляла про свої атеїстичні переконання. Після руйнування командно-адміністративної системи частина молодих людей із числа конформістів поповнила лави індіферентних щодо релігії та атеїзму, а також віруючих. Автор не виключає можливість існування конформізму щодо релігії в умовах, коли громадська думка стала прихильною до неї.

В дисертації відзначається, що молоді люди пов'язують з атеїзмом, який був частиною ідеології партії, акти вандалізму щодо архітектурних пам'яток культового походження, репресії священників, всі прорахунки у політичному, економічному та духовному розвитку країни і через це приходять до висновку про його шкідливість, оцінюють як ідеологічне явище.

Автор звертає увагу на те, що молодь недостатньо знайома з розвитком ідей вільнодумства у світі, не бачить різниці між атеїзмом як елементом духовної культури, який існує в багатьох країнах, і тим «державним атеїзмом», який існував у нашій країні.

Дисертант аналізує діяльність Всесвітньої спілки вільнодумців і Міжнародної гуманістичної етичної спілки, відзначає певну цінність їх діяльності для розвитку атеїзму в нашій країні (об'єднання людей різних політичних переконань, що свідчить про те, що

атеїзм не пов'язаний з ідеологією певної партії; відкрите змагання атеїстичних і релігійних поглядів, діалог прихильників атеїзму і віруючих і т.п.).

В роботі підкреслюється, що проголошення незалежності і суверенітету України викликало інтерес до історії держави, її культурних, в тому числі релігійних традицій, свят, які складають основу менталітету народу. Подолання нерозвинутості історичної свідомості відкрило суперечність між однією оцінкою релігії тільки як негативного явища і тією роллю, яку вона відігравала у державному становленні, духовному розвитку суспільства, моральному вдосконаленні особистості у попередні історичні періоди. Перехід до ринкової економіки боляче вдарив по молодих людях, збільшив кількість невдоволених життям, невпевнених у своїх силах. Релігія виконує психотерапевтичну роль, дає духовну розраду, переключає увагу із земних клопотів на потойбічні.

Зростання аксіології релігії у суспільстві, на думку автора, пов'язане з відродженням релігійними організаціями філантропічної діяльності, модернізацією віровчення, яка враховує зростаючий рівень знань молоді, складність процесу її соціалізації, переходом з позиції соціальної нейтральності на позиції соціальної активності, включенням до процесу національно-культурного відродження. Однак на території України склалася парадоксальна ситуація, пов'язана з міжцерковним конфліктом, який має багатоплановий характер, проявляється на політичному, богословсько-ієрархічному та побутовому рівні, коли кожна окремо взята церква сприяє духовному відродженню, а всі разом - перешкоджають.

В дисертації відзначається, що інтернаціоналізація суспільного життя сприяла зближенню з культурними традиціями інших народів, призвела до розповсюдження у молодіжному середовищі неорелігій, містичних культів.

Автор показує, що нові політичні партії, суспільні течії і рухи, в тому числі і молодіжні формування, до своїх ідеологічних програм включають підтримку релігії, залучають до членства в них віруючих.

Разом з тим інтерес молоді до релігії не завжди свідчить про зростання релігійності, а є показником підвищення культури особистості, бо без знання світових релігій, змісту священних книг важко зрозуміти надбання світової і вітчизняної культури.

Дисертант вважає, що атеїзм як елемент світової духовної культури існував і буде існувати у суспільстві, а його очищення від класових, партійних, бюрократичних нашарувань, повернення на позиції гуманізму, подолання абстрактного просвітництва, безсумнівно, призведуть до визнання його аксіології, зростання авторитету та впливу.

Автор підкреслює, що правова держава повинна бути нейтральною як щодо релігії, так і щодо атеїзму, не підтримувати жодне з них, а вони повинні бути терпимими одне до одного.

Наприкінці підводяться підсумки дослідження, визначаються напрямки подальшого аналізу аксіологічних аспектів релігії та атеїзму, їх ролі у формуванні світоглядних переконань молоді на засадах гуманізму та загальнолюдських цінностей.

Автор підкреслює, що зміну ролі аксіології релігії та атеїзму у суспільному розвитку та моральному вдосконаленні особистості слід розглядати у широкому соціально-культурному контексті. Аксіологія релігії та атеїзму має конкретно-історичний характер, визначається метою та напрямком розвитку як окремого суспільства, так і людської цивілізації в цілому.

Основний зміст дисертації викладений у таких публікаціях:

1. Повышение трудовой активности молодежи- важный фактор формирования ее атеистической убежденности // Вопро-

сы атеизма.-Киев: Вища школа, 1988.- Вып.24.- С.53-59.

2. Роль общественно-политической деятельности в формировании убежденности молодежи// Вопросы атеизма.- Киев: Вища школа, 1990.- Вып.26.-С. 24-29.

3. Гуманитаризация высшего образования и формирование мировоззренческой культуры студентов// Депонированные рукописи по проблемам высшего образования, 1992. -Вып.6, п.25. Депонир. в НИИ выс. образ.№ 162-92, дек. 01.04.92 АПН СССР. - 7с.

4. Атеистическая убежденность и социальная активность молодежи// Нове мислення і формування духовного світу студентської молоді: Тез. виступ. обл. наук.-практич. конф.- Львів, 1988.- Ч.2- С. 63-64.

5. Формирование мировоззренческой культуры студенческой молодежи// Проблемы развития федерации и высшей школы: Тез. докл. и выступ. междунаро. научн.-практич. конф.- Харьков, 1991. - С.127-128.

6. Світоглядне становлення молоді у сучасних умовах //Молодь в посттоталітарному суспільстві: український варіант: Тез. допов. наук.-практич. конф. -Харків, 1993.- С. 104-105.

7. Аксиология религии и атеизма в мировоззренческом становлении молодежи// Современные проблемы фармации: Тез. доп. наук.- практич. конф.- Харьков, 1993.- С.171.

8. Формування соціальних потреб студентської молоді // Формування загальнoлюдських ціннісних орієнтацій, соціального і гуманістичного мислення у студентів у позанавчальний час: Тез. наук.-практич. конф.- Київ, 1993.- С.75-77 (в співавторстві).

9. Формування духовних цінностей молоді// Науково-методичні проблеми гуманітаризації підготовки спеціалістів: Тез. доп. регіон. наук.-практич. конф.- Харків, 1994.- С. 52-53.

Парафейник Н.И. Аксиологические аспекты религии и атеизма, их роль в мировоззренческом становлении молодежи. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук. Специальность 09.00.11- социальная философия. Киевский университет им. Тараса Шевченко. Киев, 1995 г.

На защиту вынесены 9 научных работ, в которых исследованы проблемы мировоззренческого становления молодежи, роль и место религии и атеизма в формировании ценностных ориентаций личности. Обоснован аксиологический подход к религии и атеизму и их месту в духовном развитии общества и отдельного человека. Осуществлено внедрение положений в чтение курса философии.

Ключові слова: молодь, світоглядне становлення, аксіологія, релігія, атеїзм.

Parafeinik N.I. Axiological Aspects of religion and atheism, their role in formation world outlook of young people. The dissertation is submitted for an academic degree of Candidate of philosophy science. Speciality 09.00.11 - social philosophy. Kyiv University by Taras Shevchenko. Kyiv, 1995 y.

There are 9 scientific works in which problems of formation world outlook of young people have been explored, role and place of religion and atheism in formation personality's value orientation were taken out on defence of a thesis. The axiological approach to religion and atheism and their place in spiritual development of society and individual has been founded. Fundamental tenets of the thesis will be applied in delivering course of philosophy.

Key words: young people, formation world outlook, axiology, religion, atheism.

Підписано до друку 1.03.95 р.

Об'єм 1,5 д.а.

Уч.-друк.а. 1,25

Формат паперу 60x84

Тираж 100 пр.

Зам. 22/55

Друкарня ХВУ, пл. Свободи, 6

AB 32.204

AB 32.204